

Пятковська Т. А.,

аспірантка кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет"

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті зроблено огляд сучасного стану лінгвоконцептології. Окреслено передумови формування науки. Наголошено на особливостях науки, які полягають в переосмисленні структури та семантики мовних одиниць. Завдання лінгвоконцептології полягає в розширенні уявлень про семантику мовного знака. Проаналізовано погляди науковців на особливості розвитку науки у вітчизняному мовознавстві. Розглянуто дискусійні питання щодо наукової релевантності концепту. Зауважено розбіжності з лексичною семантикою, з якою уподібнюють лінгвоконцептологію. Названо відгалуження лінгвоконцептології. Визначено здобутки та проблеми, перспективи розвитку лінгвоконцептології. Потреба у формуванні власної метамови задля опису досліджуваних явищ залишається актуальною для науки. Здобутками науки можна вважати визначення концепту, формулювання типології концептів та моделювання їх структури. У статті наведено приклад формування словника термінопонять. Ризики для лінгвоконцептології полягають в можливості зникнення цього напрямку через нагромадження описових робіт та відсутність аналітичних, які б спрямовували розвиток у правильне русло. Наголошено на невпорядкованості результатів досліджень з лінгвоконцептології. За відсутності у лінгвоконцептології власних методик диференціації концептів, на думку науковців, доцільним є звернення до методик, виділених іншими науками, зокрема філософією, психологією і застосування ономазіологічного підходу. Проблема вербалізації концептів та неможливість досягнення повного озвніщення стимулює науковий пошук у методологічній царині. В статті наголошено на необхідності пошуку "точок росту" лінгвоконцептології. Інтенсивний шлях розвитку науки з дослідженням концептів у динаміці та взаємозв'язку у межах концептосистем є найбільш вірогідним шляхом для успішного розвитку лінгвоконцептології.

Ключові слова: концепт, лінгвоконцептологія, мета-опис, диференціація, дискурс, концептуалізація.

Постановка проблеми. Панівними науковими парадигмами ХХІ століття визначають прагматичну та когнітивну. Відбувся відхід від структуралізму – мову почали розглядати як засіб впливу та концептуалізації дійсності. Когнітивні настанови сучасної лінгвістики сприяли утвердженню антропоцентризму та етноцентризму як дослідницьких принципів. Ці зміни стали сприятливим середовищем для розвитку наук когнітивного циклу. Так звана "концептуальна революція" стала катализатором для виникнення нових мовознавчих наук та їх подальшої диференціації на більш вузькоспеціальні. На межі лінгвокультурології та лінгвокогнітології з'явилася лінгвоконцептологія. Передумови її формування були ще у працях В. Фон Гумбольдта, О. Потєбні, Л. Вайсгерберга, Е. Сепіра та Б. Уорфа. Лінгвоконцептологія прагне переосмислити погляди на структуру і семантику мовних одиниць, вийти за межі суто системно-мовного дослідження. Процес концептуа-

лізації досліджується через призму людського світобачення, де мова виступає засобом комунікації, акумуляції досвіду, знань, відбитком культури.

З огляду на сучасний стан лінгвоконцептології, необхідне упорядкування результатів досліджень, їх аналіз, вироблення єдиної метамови для опису мовних явищ. У статті проаналізовано дослідження А. Приходька, А. Мартинюка, О. Воробйової, В. Іващенко, С. Потапенка.

Мета статті: розглянути сучасні проблеми розвитку лінгвоконцептології. Завдання статті: проаналізувати здобутки і прорахунки лінгвоконцептології на сучасному етапі розвитку, розглянути питання вироблення метамови лінгвоконцептології.

Виклад основного матеріалу. Лінгвоконцептологія як дисципліна виокремилась у складі когнітивної лінгвістики наприкінці 90-х рр. ХХ ст. На даний час залишається молодю лінгвістичною наукою, яка все ще перебуває у стадії формування. Основною метою лінгвоконцептології став опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації. На думку А. Приходька, лінгвоконцептологія прагне переосмислити структуру та семантику мовних одиниць у вимірах етно-, соціо- та субкультурних категорій. Методологічною основою науки є її співвідношення з тріадою "форма – зміст – функція", яке відбувається лише у притаманній лінгвоконцептології спосіб. Досліджуючи форму концепту лінгвоконцептологія послуговується інструментами лінгвосеміотики, зміст – лінгвокультурології та лінгвокогнітології, функцію – лінгвопрагматики та лінгводискурсології.

Головним поняттям лінгвоконцептології є концептуалізація – один із процесів пізнання, що ґрунтується на осмисленні інформації та утворенні на її основі концептів. В результаті творяться концепти, які своєю чергою поєднуються в системи концептів.

Активне використання лінгвоконцептологією методологічного інструментарію лексичної семантики подекуди призводить до отождоження цих дисциплін, проте лінгвоконцептологія має більш широкий спектр дослідження та численніші міждисциплінарні зв'язки: використовує методологію інших наук, розглядає мовну семантику у різних дискурсах, застосовує фреймове моделювання когнітивних конструктів. Лінгвоконцептологія прагне розширити уявлення про семантику концептів, досліджуючи їх не лише в системно-мовному ракурсі, а й з точки зору їх функціональності – в дискурсі.

До відгалужень концептології, на думку О. Воробйової, належать: *лінгвоконцептологія*, у тому числі зіставна й історична або діахронічна; *концептологія тексту і дискурсу*; *концептологія культури*, включаючи *лінгвокультурну концептологію*; *художню концептологію* й *ідіококонцептологію* як її складова; *інтерсеміотична*, або *мультимодальна концептологія* (напр., концептологія фільму, реклами, балету тощо), а також концеп-

тологічні студії в межах мультимодальної стилістики, що спи-рається на визнання наявності в художньому тексті своєрідної вбудованої мультимодальності; *невербальна концептологія* (жестів, музики, танцю, архітектури і под.), зокрема в аспекті паралінгвального втілення концептів; *концептологія емоцій і емоційних станів*, включаючи змінені стани свідомості, яку умовно можна назвати лінгвопсихоконцептологією; *нейроконцептологія* у контексті когнітивної нейронауки; *психолінгвоконцептологія* як галузь психолінгвістики; *концептологія як розділ педагогічної (лінгводидактичної) когнітології*.

На сьогодні в лінгвокультурології, на думку Н. Барвіної постали такі основні напрями: 1) *фразеологічний* (розглядають культурні потенції фразеологічно-паремійного фонду мови); 2) *концептологічний* (інтерпретують концепти як культурні константи на тлі дискурсів різних типів – буденного, художнього, політичного, наукового тощо); 3) *лексикографічний* (з'ясовують питання, як національно-культурну своєрідність мов відтворено словниками різних типів).

Тобто лінгвоконцептологія все ж залишається для науковців відгалуженням більш широкої концептології, яка включає в себе і невербальні дослідження. Оскільки лінгвокультурологія одна з наук, з яких утворилась лінгвоконцептологія, концептологічний напрям ще належить до кола її досліджень.

О. Селівнова вважає завданнями лінгвоконцептології такі: 1) дослідження процесів концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду; 2) аналіз залежності концептуалізації від різноманітних чинників: етносвідомості, соціуму, культури та субкультури певної групи, індивідуальної свідомості; 3) опис концептуалізації у філогенезі й онтогенезі; 4) визначення параметрів концептосистеми і їх зв'язку з концептуальною й мовною картинами світу; 5) диференціація концептуальних сфер (доменів) у концептосистемі й етносвідомості; 6) опис констант культури як системи культурних концептів народу; 7) обґрунтування поняття концепту, його співвідношення з поняттям; 8) з'ясування структури концепту; 9) визначення ролі мовної репрезентації при встановленні його складу; 10) вироблення методики концептуального аналізу; 11) створення типології концептів; 12) характеристика текстових і художніх концептів і творах і творчості митців слова [1, с. 403].

Виконання поставлених завдань уможливить доступ до глибинних смислів концептів. Дослідження процесів концептуалізації з лінгвокогнітивної та лінгвокультурологічної точок зору, розгляд їх в динаміці сприятимуть виходу на новий рівень досліджень в лінгвоконцептології. Питання розмежування концепту та поняття, визначення структури концепту, типології концептів, вироблення універсальної методики концептуального аналізу попри їх достатню розробленість на даному етапі розвитку науки, можуть надалі набувати унормованості. Багато з цих завдань можна вважати виконаними, також здобутком концептологічних студій є визначення концепту, способів його вербалізації. Це спільний здобуток багатьох вчених, проте значною мірою О. Кубрякової і Ю. Степанова. Іншим вагомим здобутком лінгвоконцептології є побудова типологій концептів, розроблені алгоритми моделювання концептів.

Підсумовуючи ті проблеми, які наразі стоять перед концептологією, за О. Воробйовою, варто звернути увагу на такі основні позиції: 1) розкриття енергійного потенціалу концептів, у тому числі художніх і естетичних, у їх мінливій дина-

міці; 2) уточнення механізмів і способів організації концептів, у тому числі фоно- і граматичних концептів, у когнітивній структурі; 3) вироблення принципів побудови етно-, соціо-, ідіо- і подібних концептуальних мереж і конфігурацій, тобто прив'язка концептів до середовища їх реалізації; 4) розробку методик інтерсеміотичної реконструкції концептів у межах загальної методології концептуального аналізу. За О. Потапенком, головними проблемами сучасної лінгвоконцептології як науки є: розмежування концепту і поняття; зв'язок концепту і значення; обсяг концепту, його типологія, структура, методи та процедури опису та ін.

Однією з актуальних проблем лінгвоконцептології є доказ наукової доцільності концепту. Розмитість визначення концепту, неможливість повної вербалізації, позиціонування як одиниці не лише мови, а й свідомості породжують дискусії у наукових колах. Так, Ю. Сорокін вважає його “квазіметодологічною категорією”, а В. Левицький – “фантомною категорією”, що, будучи створеною фантазією дослідника, позбавлена більш-менш чітко окреслених меж і не піддається об'єктивним вимірам. Приблизно також ж рішуче виступають проти концептів І. Левонгіна та З. Харитончик. Дані дискусії відкривають слабкі місця теорії концепту – непізнаність. Протилежність думок в наукових колах сприятиме дослідженням феномену концепту.

С. Потапенко наголошує на тому, що розвиток когнітивної лінгвістики довгий час обмежувався лише дослідженням концептів з опорою на мовну семантику. Основними питаннями, які потребують вирішення, на думку вченого залишаються дифініція концепту, способи диференціації окремих концептів, роль концептів в когнітивно-дискурсивних практиках.

“Так, захоплення аналізом окремих концептів за чітко визначеним лекалом призводить до домінування в концептологічних студіях інвентаризаційного підходу, за якого втрачається бачення системотвірних зв'язків, важливих не лише для розкриття механізмів концептної взаємодії, а й для осягнення динаміки концептуальної картини світу в цілому та на її окремих ділянках” – вважає О. Воробйова [2, с. 53].

О. Воробйова дійшла висновку про те, що надзвичайний інтерес до терміну “концепт” і велика кількість однотипних досліджень з системно-мовного ракурсу можуть зіграти не на користь лінгвоконцептології, дискредитувати її як науку. Дослідниця вбачає найефективніший вихід із ситуації – інтенсивно-екстенсивний шлях розвитку, де на перший план вийдуть міждисциплінарні дослідження зорієнтовані на вивчення концептів у динаміці, в усій багатоманітності їх зв'язків у межах концептуальних систем. Натомість накопичення даних про конкретні концепти (зіставні та діахронічні дослідження в дусі структуралізму) продовжуватиметься, проте відійде на другий план.

Іншою проблемою є тяглість консервативних підходів до вивчення концепту – семасіологічний – виділення концептів на основі досліджуваного мовного матеріалу; ономасіологічного – дослідження засобів вербалізації раніше виділених концептів. Яким же може бути вихід для лінгвістичних досліджень у царині концептології? Все ж таки ономасіологічний підхід є виходом, при відсутності у лінгвоконцептології власних методик диференціації концептів. Ономасіологічний підхід передбачає вбачати критерієм відбору концепти, що вже виділені філософією, психологією, соціологією, політологією.

Потапенко також пропонує використовувати категоризаційний підхід, який враховує рівні абстракції та концептуалізації різних об'єктів.

На думку С. Потапенка, “у лінгвоконцептології системного зразка, яка використовує концепти як засоби відмежування мовного матеріалу, відсутні якісь критерії їх розрізнення. Адже ні для кого не секрет, що при виділенні концептів дисертанти опираються на власну інтуїцію” [3, с. 117].

Для опису будь-якого лінгвістичного об'єкта необхідна своя терміносистема, наразі для лінгвоконцептології вона ще не сформована. На думку В. Іващенко, “сьогодні фактично відсутня єдина метамова для опису концептів vs концептосфер як об'єктів лінгвістичних досліджень. Саме пошук проміжної структури / мови стає актуальним для всіх концептуальних досліджень”

У лінгвоконцептології, як молодій дисципліні, відсутній власний упорядкований словник термінопонять. Дана наука послуговується термінами когнітивної лінгвістики. Актуальним для лінгвоконцептології залишається пошук метапонять, за допомогою яких можна б було описувати досліджувані лінгвістичні об'єкти, зокрема концепти.

Для В. Іващенко лінгвістичний метаопис це – «“вдтворення” засобами [мета]мови лінгвістики або, точніше, мови металінгвістики структурної організації лінгвістичного об'єкта в систематизованих певним чином та структурованих у певній залежності металінгвістичних поняттях як одиницях найвищого рівня узагальнення / надрівня. Таке моделювання є одним із етапів пізнання або вивчення будь-якого лінгвістичного явища чи об'єкта» [4, с. 98]. Це, з одного боку, вже відомі в лінгвоконцептологічних працях терміни, з другого, – введені автором монографії новотвори: I) на позначення власне системи, зокрема такими поняттями як *концептуальна система / концептуальна парадигма / концептуарія / концептосфера, [функціональна] топологія, типологія*; II) на позначення елементів системи: I) структурних одиниць: *концепт / концептуальна структура / топологічний тип концепту; концептуальне поле / концептуальна сфера / концептуалізована сфера / концептосфера (предметної галузі) / домен, кластер, субсфера / субдомен*; Вчена застосовує для метаопису внутрішньоструктурної організації *концепту* такі “лінгвоніми”: на рівні ментальних структур: *моторний образ [руху], [образ-]сенсibiliя, емоційний образ, образ-картинка / геіштальт, [образ-] символ, [образ-] ейдос / поняття / ідея, образ-міф / міфема, релігійний міф, першообраз / [образ-]архетип, [образ-]прототип, [образ-] стереотип, [образ-]фрейм, [образ-]скрипт і т. ін.*; на рівні ціннісно-сміслових структур: *когнітема, [лого]епітема, гносема, емотема, конатема, ідіологема, соціологема, етнологема, лінгвокультурема, топологема, екологема, ідеологема, міфологема* тощо.

Висновки. Лінгвоконцептологія на даному етапі розвитку ще не набула самостійності й унормованості. Першочерговими завданнями заклишаються формування власної метамови, методології диференціації корнцептів та відстоювання наукової релевантності концепту. Дослідження лише семантики концептів не є достатньо ефективними та значущими для розвитку лінгвоконцептології. Проте дослідження концептів в динаміці та взаємозв'язку з іншими концептами в рамках концептосистем зможуть відкрити нові перспективи.

Література:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
2. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. Вісник КНЛУ. Серія “Філологія”. 2011. № 2. С. 53–64.
3. Лінгвоконцептологія: перспективні напрями : монографія / авт. кол.: А. Э. Левицкий, С. И. Потапенко, О. П. Воробьева и др.; под. ред. А. Э. Левицкого, С. И. Потапенко, И. В. Недаиновой. – Луганск : Изд-во ГУ “ЛНУ имени Тараса Шевченко”, 2013. 624 с.
4. Іващенко В. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
5. Манакін В. Когнітивна лінгвістика та доцільність для сучасного мовознавства. Наукові записки. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). 2011. Вип. 95 (1). С. 3–6.
6. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів. Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. 2009. № 837. С. 14–18.
7. Потапенко О. І. Лінгвоконцептологія : монографія: вид. 2-ге. К. : Освіта України, 2011. 336 с.
8. Приходько А. Когнітивно-дискурсивні параметри (лінгво) концепту. Наукові записки. Сер.: Філологічні науки. 2020. Вип. 187. С. 421–427.
9. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : Беляя Е. А., 2013. 307 с.

Piatkovska T. Linguoconceptology in early XXI century

Summary. The article reviews the current state of linguoconceptology. Prerequisites for the formation of science are outlined. Emphasis is placed on the peculiarities of science, the essence of which is rethinking the structure and semantics of language units. The task of linguoconceptology is to expand ideas about the semantics of the language sign. The views of scientists on the peculiarities of the development of science in domestic linguistics are analyzed. Discussion issues regarding the scientific relevance of the concept are considered. Differences with lexical semantics, which are similar to linguoconceptology, have been noticed. The branch of linguoconceptology is named. The achievements and problems, prospects of development of linguoconceptology are determined. The need to form one's own metalanguage in order to describe the studied phenomena remains relevant for science. The achievements of science can be considered the definition of the concept, the formulation of the typology of concepts and modeling their structure. The article gives an example of forming a dictionary of terms. Risks for linguoconceptology are the possibility of the disappearance of this area due to the accumulation of descriptive works and the lack of analytical ones that would guide development in the right direction. Emphasis is placed on the disorder of the results of research on linguoconceptology. In the absence of linguistic conceptology and its own methods of differentiation of concepts, according to scientists, it is advisable to turn to methods identified by other sciences, including philosophy, psychology and the application of onomasiological approach. The problem of verbalization of concepts and the impossibility of achieving full externalization stimulates scientific research in the methodological field. The article emphasizes the need to find “growth points” of linguoconceptology. Intensive path of development of science with the study of concepts in the dynamics and interrelationships within the conceptual systems is the most likely way for the successful development of linguoconceptology.

Key words: concepts, linguoconceptology, metalanguage, differentiation, discourse, conceptualization.